

Boek Brandspuitpenningen

De aanbieder in Limbricht Foto: Etiko Cretier, KNGMP

Op 27 sept is het boek 'Brandspuitpenningen in de Lage Landen' verschenen. Het is een uitgave van Heritage Auctions Europe. De auteurs zijn Wiebe Nijluning en Alex Kussendragers, die eerder samen de catalogus over gevangenisgeld schreven. Het werd die dag door de beide auteurs aangeboden aan de voorzitter van het Koninklijk Nederlands Genootschap van Munt- en Penningkunde dat ook een bijdrage had verstrekt, Jeroen van Gessel.

'Brandspuitpenningen in de Lage Landen' uitgekomen
Het boek van 488p omvat drie gedeelten: een algemeen overzicht, ongeveer 180 plaatsbeschrijvingen met de historische brandbestrijding ter plekke en een catalogus met een systematisch overzicht van ca 360 typen en hun codering. Op de omslag staat de iconische Amsterdamse brandspuitpenning, ditmaal het exemplaar van de Amsterdamse stadsschouwburg uit 1774:

Het boekomslag met de iconische brandspuitpenning van Amsterdam in een wel heel bijzondere uitvoering: erop afgebeeld is de schouwburg-penning SB, Amsterdam Museum PA 383, waarschijnlijk in 1774 in gebruik gekomen bij de brandwachten van de nieuwe stadsschouwburg aan het Leidseplein na de verwoestende brand in de schouwburg aan de Keizersgracht op 11 mei 1772

Het boek is gebaseerd op uitgebreid onderzoek, zowel door de auteurs als door lokale historische verenigingen. Er zijn ruim 3300 penningen opgespoord in musea, bij particulieren, de NNC en oude veilingen. Deze vormen de basis van de catalogus achterin. Brandspuitpenningen vormen een onderdeel van een groter stelsel van brand-gerelateerde penningen en insignes. In veilingcatalogi zou daarvoor de term 'Ignis in nummis' als rubriek gehanteerd kunnen worden. Presentiepenningen dragen een individueel nummer; legitimatiepenningen hooguit een spuitnummer of functie zoals brandmeester. Maar er zijn ook zilveren brandspuitpenningen bekend als beloningspenningen met ingegraveerd de namen van hoogwaardigheidsbekleders, vooral in Amsterdam. Verder zijn er jubileumpenningen en penningen voor hulpbetoon bij brand.

Maar in de catalogus staan voornamelijk penningen van geaffecteerden (spuitgasten) tot de 20^e eeuw. De oudste brandspuitpenningen zijn vaak gegoten van messing en doen in ontwerp denken aan de gildepenningen. Ze hebben ook dezelfde functie van legitimatie- en presentiepenning. Latere penningen zijn vaak ingegraveerd of hebben ingeslagen tekens.

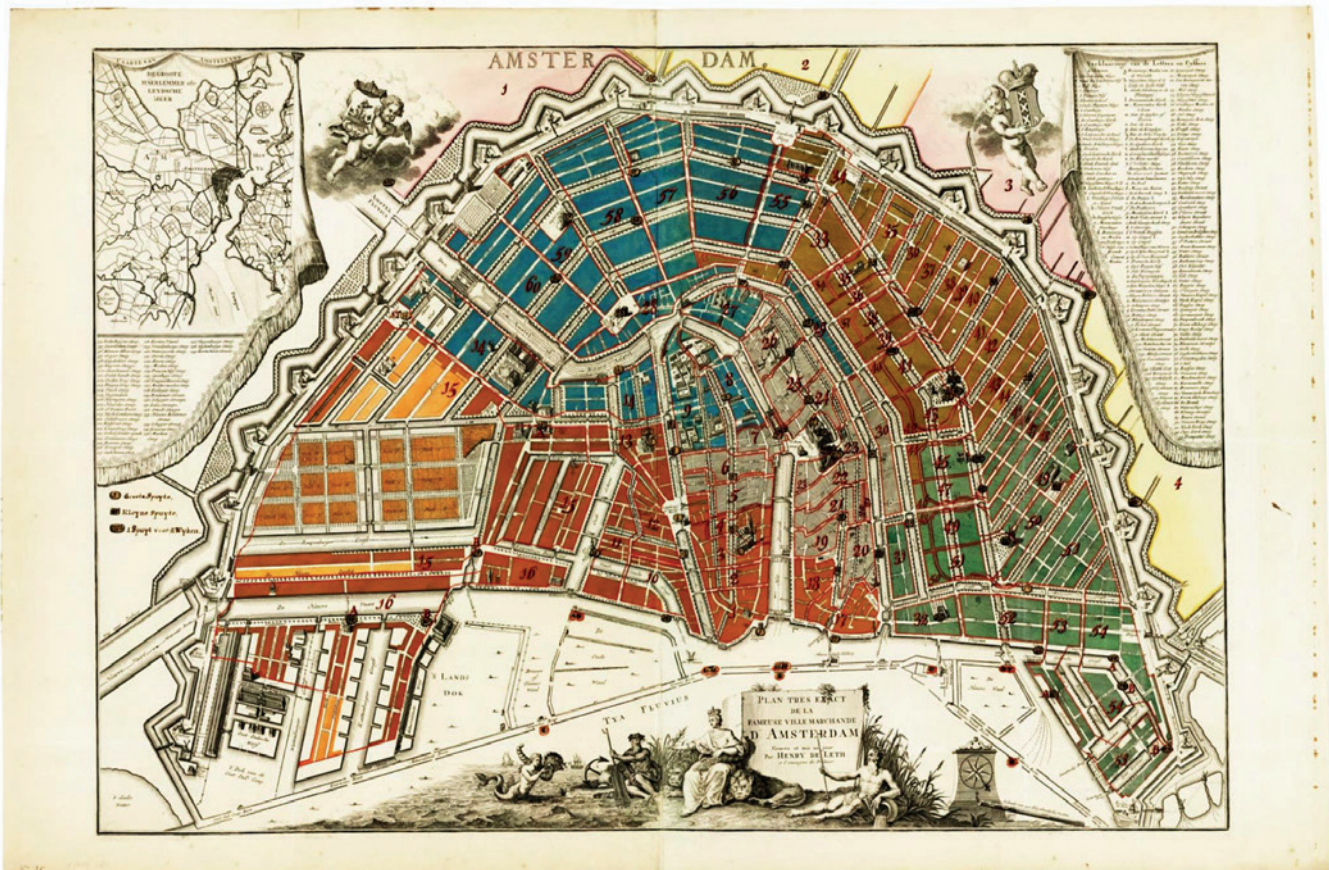
Brandspuitpenningen in de Lage Landen

Aan de voorzijde staat vaak stadsnaam en/of het wapen en wijknummer of spuitnummer, aan de achterkant staat vaak een brandspuit afgebeeld en een nummer en soms functieaanduiding voor de (tijdelijke) eigenaar. Het systeem met wijk- en spuitnummers en persoonsnummers op brandspuitpenningen is een vrijwel uniek Nederlandse aangelegenheid. Zelfs in Zuidelijk Nederland dat tussen 1815 en 1830 deel uitmaakte van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden zijn ze nauwelijks ingevoerd. Wel zijn daar enige penningen met plaats- en functieaanduidingen bekend. De bekendste uitzondering is Hamburg waar in 1677 op grote schaal de Jan van der Heyden spuit is nagemaakt en ingevoerd inclusief brandspuitpenningen.

Er is met opzet veel ruimte gegeven aan de lokale verschillen in de brandbestrijding sinds de innovaties door Jan van der Heyden. De focus ligt vooral op de 18^e en deels op de 19^e eeuw, tot aan de radicale wijzigingen in personeelsbehoefte ten gevolge van de invoering van de stoomspuit in 1860-1880 en de motorspuit in 1905-1920, met hier en daar een opportunistisch uitje naar de 20^e eeuw. Daarmee is een ruime context gegeven aan het brede scala aan penningen die nu als brandspuitpenningen door het leven gaan.

Maar overzicht noch catalogus maken enige aanspraak op volledigheid.

Als er namelijk iets duidelijk geworden is uit dit onderzoek is het wel dat 'de' brandspuitpenning niet bestaat: uiterlijk en gebruik verschillen sterk in plaats en tijd. Het iconische Amsterdamse gegoten messing model, geëvolueerd uit de genummerde turfdragerspenningen met brandemmer, heeft daarbij een centrale plek ingenomen dankzij de vernieuwde slangbrandspuit en de procedurebeschrijving bij het blussen door Jan van der Heyden en zijn opvolgers. Het resulteerde in de Amsterdamse brandresolutie van 1685. De nieuwe penning is eind 17^e – begin 18^e eeuw tot in Zeeland en over de Zuiderzee meegekomen (maar zelden meegeleverd) met de daar verkochte brandspuiten. In de loop van de 18^e en zeker de 19^e eeuw verwaterde echter de presentiefunctie die bestond uit het inleveren van de penning bij brand en na afloop met een premie terugontvangen. Wat lang stand hield was de legitimatiefunctie: de penning, vaak op de kleding bevestigd, diende als een soort paspoort om de diverse werkers in functie en rang van de kijkers te scheiden. Maar ook de herkomst van de geaffecteerden was nergens gelijk.

Plan tres exact de la ville fameuse marchande d'Amsterdam' door Hendrik de Leth, 1736-1737. Rode cijfers zijn wijknummers; de kleine ovaaltjes de locatie van elke brandspuit. Ook vier van de vijf buitenwijken zijn met cijfers en kleuren aangegeven.

Boek Brandspuitpenningen

Soms waren die rollen nauwelijks ingevuld en werd ter plekke een beroep gedaan op vrijwilligers en aanwezigen die op straffe van boetes gedwongen werden tot hulp. Vaak ook waren de leden van bepaalde gilden aangewezen voor de taak van geaffecteerden, specifiek geselecteerd op bouwkundige kennis en lichamelijk zware beroepen. Maar ook de populaties in weesen armenhuizen vormden aantrekkelijk personeel, vooral omdat de bewoners per definitie meestal wel aanwezig en beschikbaar waren. Een aparte taak was er voor de bewakers om het opdringerige publiek op afstand te houden en diefstal uit de brandende panden te verhinderen: vaak de schutterij maar soms ook 'kringsluiters' en zelfs sergeants. En dan was er de lantaren- en onderhoudsploeg, ook vaak met name genoemd. In het bluswerk ging veel stuk: de slangen van canvas voor de aanvoer van water en van leer voor de drukslangen naar de pijpvoerders raakten lek en moesten ter plekke gerepareerd worden, vaak onder barre omstandigheden. Daarvoor was altijd een gereedschapszak, de lapzak, met reserve materieel beschikbaar. En 's nachts moest er worden bijgelicht met pekkransen en flambouwen. Lang niet altijd was er een zuigpomp of aanjager beschikbaar. Dan waren tientallen mensen met brandemmers nodig om de waterzak van de perspomp gevuld te houden. Al deze

taken zijn terug te vinden in de resoluties, keuren en ordonnanties die ook regelmatig werden vernieuwd, en als (afgekorte) functies of persoonsnummers op de penningen zelf.

Met name over Amsterdam is veel geschreven, vaak gebaseerd op het gedetailleerde kaartje (zie pagina 41) van de stad uit 1736/37 van Hendrik de Leth. Delen van deze kaart zijn in het boek gebruikt voor nadere plaatsaanduidingen.

Door de aanvankelijk weinig functionele kleding, de royaal aanwezige onderscheidingstekens en de soms meegevoerde vaandels leek het vaak meer op een feestelijke optocht. De uitrusting der geaffecteerden met uitbundige onderscheidingstekens zoals hoeden met linten, armbanden, kokardes en medailles aan kleurige linten die op de normale kleding werden gedragen gecombineerd met vaandels was meer ceremonieel dan functioneel. Daardoor moeten de uitrukkende spuitgasten met hun brandspuiten en verder materieel zoals lantaarns, ladders en brandzeilen voor de toeschouwers meer weg gehad hebben van een vrolijke optocht dan van een effectief opererend team brandbestrijders. Bier en jenever versterkten dat beeld nog meer.

Ook deze Rotterdamse ansicht uit ca 1900 van een uitrukkende brandweer is zeer illustratief

WESTZAANDAM Ao 1760, BRANDSPUYT No 2 GENEVER

Pas in de 19^e eeuw vond de geleidelijke omslag plaats naar meer functionele, vooral beschermende kleding tegen vuur, hitte, vallend puin en water.

De plaatsbeschrijvingen maken wel duidelijk dat de meeste steden en vooral dorpen nooit brandspuitpenningen in gebruik hebben gehad; bij de selectie is daar op gelet. Terwijl een aantal grote plaatsen zoals Groningen, Nijmegen en Utrecht nauwelijks of geen brandspuitpenningen kennen zijn er kleinere plaatsen waar verschillende typen voorkomen.

Dit boek heeft echter niet de pretentie een compleet overzicht te bieden van alle brandspuitpenningen, zelfs niet met de zelfopgelegde inperkingen tot alleen de geaffecteerden en de nadruk op de periode vóór de 20^e eeuw.

Het boek is te bestellen bij:

Heritage Auctions Europe
Energieweg 7
3401 MD
IJsselstein
030-6063944
info@ha-europe.com

BEZOEK www.egmp-vzw.be

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE vzw

Koninklijke Vereniging

GENIET EEN GANS JAAR VAN:

- GRATIS TOEGANG tot alle clubactiviteiten van het EGMP en het AEN (de Franstalige zusterverenigingen).
- Verminderde toegang tot internationale ruilbeurzen.
- Het driemaandelijks tijdschrift *De MUNTCLAPPER* met alle praktische info over onze clubs, numismatische agenda, veilingen, nieuws over munten en penningen.
- GRATIS Jaarboek, meer dan 200 blz. numismatische artikels.

LIDGELD: België 16 €, andere landen 24 €

Betaling voor EGMP vzw

IBAN: BE48 9795 4273 6627

BIC: ARSPBE22

BEZOEK www.egmp-vzw.be EN WORDT LID!

IBNS Nederland

Nederlandse Vereniging
van Papiergeldverzamelaars

Wordt ook lid!

Actieve vereniging met meer dan 200 leden en daardoor toegang tot experts op alle gebieden van papiergeld

Eigen tijdschrift *'t Watermerk*, 4 keer per jaar 40 pagina's in kleur

Beurzen: twee keer per jaar op een centrale locatie in Nederland

Eigen website met veel achtergrondinformatie

Geaccrediteerd door de *International Bank Note Society*

www.ibns.nl

info.ibns@gmail.com

Entingestraat 2, 7841 AW SLEEN